

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तं गा॒य॒त्र्या ऽह॑रत्। तस्य॑
प॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्प॒र्णो ऽभ॑वत्। तत्प॒र्णस्य॑ प॒र्णत्व॑म्। ब्र॒ह्म वै प॒र्णः।
यत्प॒र्णशा॒ख्या व॒त्सान॑पाक॒रोति॑। ब्र॒ह्मणै॒वैनान॑पाक॒रोति॑। गा॒य॒त्रो
वै प॒र्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑ ॥ १ ॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि प॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्प॒र्णशा॒ख्या गाः प्रा॑र्पय॑ति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वत॑या प्रा॑र्पयति।
यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दि॒ति। अ॒प॒र्णान्त॑स्मै शु॒ष्का॒ग्रामा॑हरेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒दि॒ति। ब॒हुप॒र्णान्त॑स्मै
बहु॑शा॒खामा॑हरेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति ॥ २ ॥

यत्प्राची॑मा॒ हरे॑त्। दे॒वल॑ोकम॒भि ज॑येत्। यदुदी॑चीं
मनु॑ष्यलोकम्। प्राची॑मुदी॒चीमा॑ ह॑रति। उ॒भयो॑र्लोकयो॒रभि॑-
जि॒त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। वा॒यवः
स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्ष॒स्याध्य॑क्षाः। अ॒न्तरि॑क्ष॒दे॒वत्याः॑ खलु॒ वै
प॒शवः॑ ॥ ३ ॥

वा॒यवं ए॒वैनान्प॑रि ददाति। प्र वा ए॒नाने॒तदा क॑रोति। यदा॑ह।

वा॒यवः॑ स्वेत्यु॑पा॒यवः॑ स्वेत्या॑ह। यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते।
 दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रा॑र्पय॒त्वित्या॑ह प्रसू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्मण॑
 इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तमं॒ कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। आप्या॑यध्वम॒घ्निया
 दे॒वभा॒गमित्या॑ह॥४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नुष्येभ्यश्चाप्या॑यन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒
 इन्द्रा॑याप्या॑ययति। ऊ॒र्जस्व॑तीः प॒यस्व॑तीरित्या॑ह। ऊ॒र्ज॒ः हि प॑यः
 स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह प्रजा॑त्यै। मा
 वः स्तेन॑ ई॒शत॒ माऽघ॑श॒स इत्या॑ह गु॒त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑
 वो वृ॒णक्त्वित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्यात
 ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः क॑रोति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूनां॑ गो॒पीथा॑य। तस्मा॑त्सा॒यं
 प॒शव॑ उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां धृत्या॒ अप्र॑पादाय।
 तस्मा॑द्गर्भाः प्र॒जाना॑मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व निद॑धाति। उ॒परी॑व हि
 सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ दे॒वभा॒गमित्या॑ह करोति॒ नव॑ च॥—————[१]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑श्चप॒रशु॑माद॑त्ते प्रसू॒त्यै।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्।
 पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह य॒त्यै। यो॒ वा ओष॑धीः प॒र्वशो॑ वेद।
 नैनाः॑ स हि॑नस्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः प॒र्वशो॑ वेद। स ए॒ना

न हि॑नस्ति। अ॒श्वप॒र्श्वा ब॒र्हिर॒च्छै॑ति। प्रा॒जाप॒त्यो वा अ॒श्वः
स॒योनि॒त्वाय॑॥७॥

ओष॑धीनामहि॑सायै। य॒ज्ञस्य॑ घोषदसीत्या॑ह। यज॑मान
ए॒व र॒यिं द॑धाति। प्रत्यु॑ष्टः रक्षः प्रत्यु॑ष्टा अरा॑तय॒ इत्या॑ह।
रक्ष॑सामप॑हत्यै। प्रेयम॑गाद्धिषणा॑ ब॒र्हिर॒च्छे॑त्या॑ह। वि॒द्या वै
धि॒षणा॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छै॑ति। मनु॑ना कृ॒ता स्व॒धया॒ वित॑ष्टेत्या॑ह।
मा॒न॒वी हि प॒र्शुः स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॑हन्ति क॒वयः॑ पुरस्ता॒दित्या॑ह। शुश्रु॒वाः सो॒ वै क॒वयः॑।
य॒ज्ञः पुरस्ता॑त्। मुख॒त ए॒व य॒ज्ञमा र॑भते। अथो॒ यदे॒तदु॒क्ता यतः॑
कुत॑श्चा॒ हर॑ति। तत्प्रा॒च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति। दे॒वेभ्यो॒ जुष्ट॑मिह
ब॒र्हि॒रास॑द॒ इत्या॑ह। ब॒र्हिषः॑ समृ॒द्धौ। कर्म॑णोऽन॑परा॒धाय। दे॒वानां॑
परि॑षूतम॒सीत्या॑ह॥९॥

यद्वा इ॒दं किं च॑। तद्दे॒वानां॑ परि॑षूतम्। अथो॒ यथा॒ वस्य॑से
प्रति॒प्रोच्या॑हेदं क॑रिष्यामीति॑। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्दे॒वेभ्यः॑ प्रति॒प्रोच्य॑
ब॒र्हि॒र्दा॑ति। आ॒त्मनो॑ऽहि॑सायै। याव॑तः स्त॒म्बान्प॑रिदि॒शेत्।
यत्तेषा॑मुच्छि॒ष्टात्। अति॒ तद्य॒ज्ञस्य॑ रेचयेत्। एक॑ः स्त॒म्बं
परि॑दि॒शेत्। त॑ सर्व॑ दायात्॥१०॥

य॒ज्ञस्यान॑तिरेकाय। व॒र्षवृ॑द्धम॒सीत्या॑ह। व॒र्षवृ॑द्धा वा
ओष॑धयः। दे॒वब॒र्हिरि॒त्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति। मा त्वाऽन्व॑ङ्गा

तिर्यगित्याहाहि॑सायै। पर्व ते राध्यासमित्याहर्ध्यै॑। आच्छेत्ता ते
मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवर्बर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानां
प्रजननाय। सहस्रवल्शा वि वयं रुहेमेत्याह। आमेवैतामा
शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीं
लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृतां त्वा सम्भरामीत्याह।
ब्रह्मणैवैनथ्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रास्नां
करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतानां
समनह्यत। साऽऽर्धोत्। ऋद्धौ सन्नह्यति। प्रजा वै बर्हिः।
प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्रावसन्तताः प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा ते ग्रन्थिं ग्रश्नात्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। स
ते मास्थदित्याहाहि॑सायै। पश्चात्प्राश्चमुपगूहति। पश्चाद्वै प्राचीनं
रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनं रेतो दधाति। इन्द्रस्य त्वा
बाहुभ्यामुद्यच्छु इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना
हरामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गममसी-
त्याह। देवानेवैनद्भमयति। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या
अप्रंपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रंपादुकाः। उपरीं नि दधाति।

उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥
 सयोनित्वाय स्वधाकृताऽसीत्याह दायाद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः
 समष्ट्यै॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माबृहिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति।
 प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रसेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः।
 यत्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्रसाय।
 शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि
 शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै।
 द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता।
 यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह।
 वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृहस्व मा ह्वारित्याह
 धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा
 एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारं
 सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाश-
 शाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो
 यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दर्भाः।

प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः।
तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यः ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं
प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याहु प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतः स्वाहाकृतः
स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये
बृहते नाकायेत्याहु। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा
द्यावापृथिवीभ्यामित्याहु। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसः सः सृजति।
अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति।
यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष
इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो
दुहे॥२१॥

अमूमिति नामं गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा
विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याहु। इयं वै विश्वायुः।
अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान्
यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना
एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः
पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव

प्रसौति। दैव्यंस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥ २३॥

यातयाँम्रा हविषा यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीँषि। नेत इतः पुरोडाशँ हविषो यामोऽस्तीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥ २४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धिविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसँ सँ सृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातनच्मीन्द्राय दधीत्याह॥ २५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवत्सरँ सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै साँन्नाय्यम्। य एवं विद्वान्त्साँन्नाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्। यन्मृन्मयेनापि दध्यात्। पितृदेवत्यँ स्यात्॥ २६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोग्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि विष्णावे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति।

विष्णो हव्यः रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या
 अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति।
 उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥
 असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति
 दुह्याद्वोग्धीति दधीत्याह स्यात्सादयति पञ्च च॥—————[३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै सन्ततिमनु
 प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य विच्छित्तिमनु प्रजाः
 पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा
 सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहवनीयात्सन्तनोति।
 यजमानस्य प्रजायै पशूनां सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा
 आपः। श्रद्धामेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा
 आपः॥२८॥

यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः।
 वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो
 वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवानां प्रियं
 धाम। देवानामेव प्रियं धाम प्रणीय प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवारभ्य प्रणीय
 प्रचरति। वेषाय त्वेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टः रक्षः प्रत्युष्टा
 अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धुर्योऽग्निः।
 तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च
 यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं
 धूर्वाम् इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति।
 तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वं देवानामसि सस्त्रितम् पप्रितम् जुष्टतम्
 वह्नितम् देवहूतममित्याह। यथायजुरेवैतत्॥ ३१॥

अहुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। द० हंस्व मा ह्वारित्याह
 धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा
 संविक्था मा त्वा हि० सिषमित्याहाहि० सायै। यद्वै किं च
 वातो नाभि वाति। तथ्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह।
 अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै।
 अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥ ३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
 यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवैनां जुष्टं निर्वपति।
 त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। तूष्णीं चतुर्थम्।
 अपरिमितमेवाव रुन्धे। स एवमेवानुपूर्व० हवी० षि निर्वपति॥ ३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा
 नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि।
 सुवरभि वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवरेवाभि वि पश्यति
 वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि गृहीत उदवेपेताम्।

दृ० ह०न्ता०न्दुर्या० द्यावा०पृथिव्योरित्या०ह। गृहाणां० द्यावा०पृथिव्योर्धृत्यै०।
उ०र्वन्तरि०क्षमन्विहीत्या०ह गत्यै०। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्या०ह।
इ०यं वा अदितिः। अ०स्या ए०वैनदुपस्थे सादयति। अ०ग्ने ह०व्य०
र०क्षस्वेत्या०ह गुप्त्यै०॥ ३४॥

य०ज्ञो वा आपो धामं प्र०णीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्या०ह ह०वी०षि
निर्वपति गत्यै च०त्वारि च०॥ [४]

इन्द्रो वृत्रम०हन्। सोऽपः। अ०भ्य०प्रियत। तासां यन्मे०ध्यं
य०ज्ञिय० सदे०वमासीत्। तदपोद०क्रामत्। ते द०र्भा अ०भवन्। यद्व०र्भैरप
उ०त्पुनाति। या ए०व मे०ध्या य०ज्ञियाः सदे०वा आपः। ताभिरे०वैना
उ०त्पुनाति। द्वाभ्यामु०त्पुनाति॥ ३५॥

द्विपाद्यज०मानः प्रति०ष्ठित्यै। दे०वो वः सवि०तोत्पु०नात्वित्या०ह।
स०वि०तृप्र०सूत ए०वैना उ०त्पुनाति। अ०च्छि०द्रेण प०वि०त्रेणेत्या०ह। अ०सौ
वा आ०दित्योऽच्छि०द्रं प०वि०त्रम्। तेनै०वैना उ०त्पुनाति। व०सोः
सूर्यस्य र०श्मिभि०रित्या०ह। प्रा०णा वा आपः। प्रा०णा व०सवः। प्रा०णा
र०श्मयः॥ ३६॥

प्रा०णैरे०व प्रा०णान्त्सं पृ०णक्ति। सा०वि०त्रि०यर्चा। स०वि०तृप्र०सूतं
मे क०र्मास०दिति। स०वि०तृप्र०सूतमे०वास्य क०र्म भवति। प०च्छो
गा०य०त्रिया त्रि०ष्वमृ०द्धत्वाय। आपो दे०वीर०ग्रेपुवो अ०ग्रेगु०व इत्या०ह।
रू०पमे०वासा०मे०तन्महि०मानं व्याच०ष्टे। अ०ग्रं इ०मं य०ज्ञं न०य०ताग्रे

य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अ॒ग्रं ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रं य॒ज्ञप॑तिम्॥३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यं इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्र वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अ॒ग्रये॑ वो जुष्टं प्रोक्षाम्य॒ग्रीषोमा॑भ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अ॒ग्रेस्त॑नूरसीत्याह। अ॒ग्रेर्वा ए॒षा त॑नूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा

गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह।
ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यः सुशर्मि शमिष्वेत्याह।
शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां हविष्कृतः। तान् ह्वयति।
त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः। इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयः संङ्घातं
जेष्मेत्याह। भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादैवस्य यजमानस्या-
सुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानां-
मुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह
विजित्यै॥४३॥

वृङ्क्ते ँषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं ँषां भवति। वरुषवृद्धमसि
प्रति त्वा वरुषवृद्धं वेत्त्वित्याह। वरुषवृद्धा वा ओषधयः। वरुषवृद्धा
इषीकाः समृद्धौ। यज्ञः रक्षाः स्यन्तु प्राविशन्। तान्यस्मा पशुभ्यो
निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतः रक्षः परापूता अरातय
इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षाः सि निरवादयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वायं। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै वायुः।

पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति। ये शूर्पात्।
 देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
 हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो
 मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह
 वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥—————[५]

अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
 अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं
 करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीन-
 ग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः
 पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो
 निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि।
 यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्के। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी
 सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्येताः शम्यामात्रमेकमहः।
 दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।
 द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः
 स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह।
 द्यावापृथिव्योर्वृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह

प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानां मध्वर्यू
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्त्यै। अधिवपामीत्याह।
 यथा देवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
 एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न
 हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावञ्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय
 त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे
 धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि
 प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
 प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती
 पि० षाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
 निष्क्रव्याद१ सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्।
 तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्ध२ रक्षो निर्दग्धा
 अरातय इत्याह। रक्षा३स्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति।
 अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके
 ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं

वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृ॒हेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृ॒हति।
ध॒र्त्रमस्यन्तरिक्षं दृ॒हेत्याह। अ॒न्तरिक्षमेवैतेन दृ॒हति। ध॒रुणमसि
दिवं दृ॒हेत्याह। दिवमेवैतेन दृ॒हति॥५१॥

ध॒र्मासि दिशो दृ॒हेत्याह। दिश ए॒वैतेन दृ॒हति।
इ॒मानेवैतैर्लो॒कान्दृ॒हति। दृ॒हन्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया
प॒शुभिः। य ए॒वं वेद। त्री॒ण्यग्रे क॒पालान्यु॒प॒दधाति। त्रय इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मास्यै॑। ए॒कम॒ग्रे क॒पालमु॒प॒ दधाति। ए॒कं
वा अ॒ग्रे क॒पालं पु॒रुष॑स्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॒ चत्वारि॑। अथाष्टौ। तस्मा॑दष्टाकपालं
पु॒रुष॑स्य शि॒रः। यदे॒वं क॒पालान्यु॒प॒दधाति॑। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः।
य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒ः स॒ऽस्क॑रोति। आ॒त्मानमे॒व तथ्स॑ऽस्क॑रोति।
त॒ः स॒ऽस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॒ परै॑ति। यद॒ष्टावु॑प॒दधाति॑। गा॒य॒त्रिया
तथ्स॑मि॒तम्। यन्न॑व। त्रि॒वृता॒ तत्। यद्व॑श। वि॒राजा॒ तत्।
यदे॒का॒दश॑। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्वा॑दश॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छ॒न्दः स॑मि॒तानि॒ स उ॑प॒दध॑त्क॒पालानि॑।
इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्व दिशो विधृत्यै दृ॒हति॑। अथाऽऽयुः प्रा॒णान्प्र॒जां
प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति।
चि॒तः स्वे॒त्याह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। भृ॒गूणा॒मङ्गि॑रसां तप॑सा
तप्य॒ध्वमि॒त्याह। दे॒वता॑नामे॒वैना॑नि तप॑सा तपति। तानि॒ ततः॑

संस्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति
चतुष्पदयुर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति
तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृहति सम्भवति तं संस्कृतमात्मानं द्वादश
संस्थिते त्रीणि च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामि-
त्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु
यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि संवपति। समापो
अद्विरंगमत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति।
ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। स रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः
सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो
मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा सृज्य।
मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति
पर्याप्तावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा
संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्नयै त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याहु
व्यावृत्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः।
यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। उरु

प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजया पशुभिः
प्रथयति। त्वचं गृहीष्वेत्याह। सर्वमेवैनं सतनुं करोति। अथाऽऽप
आनीय परिमार्ष्टि। मांस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं
छन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो
यजमानं शुचा प्रदहः। पर्यग्निं करोति। पशुमेवैनमकः।
शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो
रक्षसामपहत्यै। अन्तरितं रक्षोऽन्तरिता अरांतय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितं रक्षांस्य-
जिघांसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षांस्य-
स्यपाहन्। देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं
श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते
तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याह
गुत्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव
हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरुरुचमविदाहाय श्रुत्यै करोति।
मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयेत्। आविर्मस्तिष्कः
स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहां मस्तिष्कः। भस्मना-
ऽभिवासयति। तस्मान्मांसेनास्थिं छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलति-
भावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स
नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य पशवः
प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति।
यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति।
यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्।
कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति। सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्त्यदधत। तस्मादाहुः।
अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः। अभ्यंपातयत्। तत
एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यंपातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यंपातयत्। ततस्त्रितो-
ऽजायत। यदद्ध्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्यो-
ऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत। आप्या
अमृजत् सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदति। श्यावदन्नग्र-
दिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि। वीरहा
ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्धौ।
उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय। शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छुन्नं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातय
देवाः॥ _____[८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्।
पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण
इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। सहस्रभृष्टिः शततेजा
इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा
इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वै नामासुर आसीत्। सोऽविभेत्।
यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्। सा
मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु
व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं
मा हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिंसायै। व्रजं गच्छ
गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः। छन्दांस्येवास्मै
व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः।
वृष्टिमेवाव रुन्धे। बधान देव सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥७०॥

द्यौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ
बध्नाति परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं

द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुत्तये। अरुरुर्वै नामासुर आसीत्।
स पृथिव्यामुपमृप्तोऽशयत्। तं देवा अपहृतोऽरुरुः पृथिव्या इति
पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अपहृतोऽरुरुः पृथिव्या
इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः
पतिष्यतीति। तमरुरुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त।
भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव
दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुरहरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति।
द्वितीयः हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयः हरति। दिव एवैनमपहन्ति।
तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणां वा
इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा
अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

कयन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते वसवस्त्वेति
दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः।
तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यञ्चः।
आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव
इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितः हि कर्म

क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्। प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेनां देवयजनीं करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्यं सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाऽस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिदेवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥ ७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवेनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन

उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह।
यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा
असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं चासीत्याह।
उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्तिन्नित्याह
मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि
स्वधाभिरित्याह। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां
देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो
अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
इध्माबर्हिरुपसादय। सुवं च सुचंश्च सम्मृद्धि। पत्नीं
सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति। आपो
वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
उवाच हासितो देवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आपं आसन्।
यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः। स्फ्यमुदस्यन्। यं
द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाह द्वितीयं हरतीति परिगृह्णन्ति देवयजनीं करोति
भवन्ति खनत्यकरेतत्कृत्वा रक्षोघ्नीरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वञ्च धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
 पुरस्तात्तिर्यञ्च धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
 दक्षिणतो रक्षाऽस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचञ्च प्रतीचञ्च।
 स्फ्येनोदीचञ्चाधराचञ्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
 भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनित्ते। आत्मानमेव
 पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मनं एव
 भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबृहिरुपसादयति युक्त्यै।
 यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
 कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रति-
 पादयेत्। प्रजा वै बृहिः। अपराध्रुयाद्बृहिषां प्रजानां प्रजननम्।
 पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव
 बृहिषां प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बृहिः।
 आत्मा वा इध्मः। प्रजा बृहिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे।
 ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति
 प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥_____ [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपशुं यो वै पूर्वेषुः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्सोऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं

वंपामि देवस्य स्फ्यमा दंदे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रंवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तर्हित्यै द्वौ वाव पुरुषौ
यद्दक्षन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥